

הרב גבריאל לנדאו

בגדרי ביטול איסורים

- א. מח' ראב"ד ורא"ש בדין קמא קמא בטיל תליא אי ביטול הוי דין היתר או ביטול ממש.
- ב. באור מחלוקתם בדין הרמה בתרומה.
- ג. באור נוסף בדברי הרא"ש ע"פ מה שנתבאר.
- ד. דעת הרמב"ן ותוס' בדין קמא קמא בטיל דלא כראב"ד ובאור מחלוקתם.
- ה. הערה מן האמור לדין נותן טעם לפגם בפסח.
- ו. במח' הרשב"א והר"ן בדין נותן טעם לפגם.
- ז. ביאור החילוק בין ביטול יבש ביבש לביטול לח בלח.

א

בדין קמא קמא בטיל מצאנו מח' הראב"ד והרא"ש . הראב"ד (ר"ן ע"ז לו.) כתב דאמרינן קק"ב באיסור נימות, אבל באיסור שאינו נימות שאפשר שיצא האיסור ויאסר תבטיל אחר לא אמרינן קק"ב. והרא"ש בחולין (גה"נ סי' ל"ז) כתב דלא אמרינן קק"ב בשום אופן.

ונראה לבאר מחלוקתם דהראב"ד ס"ל דביטול מבטל את עצם התפצא של האיסור וע"כ אחר שנתבטל אינו חוזר ונייעור, ואמרינן קק"ב, ולרא"ש הביטול הוא דין היתר כיון שיש רב, אך כשנוסף איסור משתנה המצב וממילא גם הדין משתנה. ובזה יתבאר לדעת הראב"ד שיש לחלק בין נימות לאינו נימות דדוקא בנימות א"ל שהחפץ השתנה ועכשיו הוא היתר אבל כשאינו נימות ויכול לצאת ולאסור קדירה אחרת ליכא למימר כאלו אינו, וצ"ל שביטול דיבש ביבש הוא עניין אחר.

ב

ובמשנה בתרומות פ"ה מ"ח איתא "סאה תרומה שנפלה למאה ולא הספיק להגביה עד שנפלה אחרת ה"ז אסורה, ור' שמעון מתיר". נראה דלא כראב"ד דשם לרבנן לא אמרינן קק"ב. תירץ הראב"ד דבתרומה כיון שיש דין הרמה לתת לכהן כנגד התרומה שנפלה לתערובת לא אמרינן קק"ב. והרא"ש הנ"ל כתב דאין שום חילוק

בזה דבעי הרמה כיון שכל הרמה זו אינה נוגעת לאיסור שבתערובת, דהתערובת מותרת גם בלא הרמה, ומה דבעי הרמה הוא רק מדין ממון השבט ואין החיוב הממוני נוגע לביטול האיסור.

ולדברנו בבאור מח' הראב"ד והרא"ש יתבאר דהרא"ש דס"ל דהביטול הוא רק דין היתר א"כ חל כאן דין היתר בתערובת ואין זה נוגע לחובה להרים לכהנים את המונס, אבל הראב"ד דבעי ביטול גמור א"כ כאן שיש ממון כהנים ליכא למימר שנתבטל לחלוטין האיסור שנפל וע"כ ביטולו רק כמו באינו נימוח, ומותר באכילה אך לא אמרינן ביה קק"ב.

ג

כתב הרא"ש (חולין גיה"נ סי' ל"ז) להשוות דין איסור שנפל בהיתר ונתבטל ואח"כ נתרבה האיסור לדין היתר שנפל בו איסור ולא היה בו לבטל האיסור ואח"כ נתרבה ההיתר, דכמו שבנתרבה ההיתר אמרינן דמדאורייתא בטל האיסור (ומדרבנן קנסו במזיד לכה"פ) דההיתר מצא מין את מינו ונעור כן האיסור שנתרבה אמרינו מצא מין את מינו ונעור.

ולכאורה יקשה דמילא איסור שנפל בששים היתר ונתבטל, משתנה להיות היתר, אבל היתר שנפל בו איסור ואין בו לבטל האיסור הרי ההיתר עומד לפנינו אלא שא"א לאוכלו בגלל תערובת אסור שבו, ולכן כשנתרבה ההיתר מצטרפים שני חלקי ההיתר וביחד מבטלים את האיסור, ואיך אפשר מזה ללמד על איסור שנתבטל בהיתר לומר מצא מין את מינו וניעור.

ולדברנו אתי שפיר דלרא"ש אין ביטול משנה את גוף האיסור כלל, רק ניתן עליו דין היתר כל עוד הוא במצבו, וע"ז באמת אין חילוק בין ריבוי בהיתר לריבוי באיסור. (ולשון הרא"ש דאם בהיתר אמרינן מצא מין את מינו וניעור כ"ש שנאמר כן באיסור שניעור מאיסורו וצריך באור מהו הכ"ש).

ד

הרמב"ן ותוס' חלקו על דברי הראב"ד (הובאו דבריהם בר"ן ע"ז לו.) וסברו דבמקום שע"י הוספת האיסור יש נ"ט לא אומרים קק"ב דטעמא לא בטיל. ולכאורה יקשה מהמשנה בערלה ופ"ב מ"ב) דקק"ב. תירץ הר"ן דשם גם אחרי שנפל השני אין בנותן טעם ולכן אמרינן קק"ב.

וא"כ נראה דעיקר דבריהם הם כראב"ד שע"י ביטול הדבר כאילו אינו אלא דסברו דטעמא לא בטיל וכשמרגישים טעם, הטעם אוסר. ומה שהיה מותר כשהיה שישים אינו משום שהטעם בטל ואינו, אלא משום שאינו מורגש וטעם שאינו מורגש אינו

אסור, דהתורה אסרה להרגיש טעם איסור וכשאין מרגישים אין איסור. ואילו הראב"ד סבר דטעם הוי כממש ונחשב כחפצא של איסור שצריך לבטלו ע"י שלא יורגש, ואחר שלא הורגש בטל ולא אמרינן בו חוזר ונעור.

אלא שצ"ע כיון שמרגישים טעם איך אומרים שהטעם אינו בנמצא כלל, כדעת הראב"ד. ונראה ליישב שהרי גם גבי תרומה (אות ב') יכולנו להקשות הרי הדבר שנתערב וודאי הוסיף משהו בנפח וא"כ איך אפשר לומר שכאילו אינו. אלא שגדר הביטול הוא כך שכל דבר המתבטל כאילו אינו במציאות, ומה שמרגישים אח"כ טעם נחשב כטעם של דבר חדש שלא היה קודם.

ה

נחלקו הראשונים אם אמרינן נטל"פ בחמץ בפסח ודעת הרשב"א ועיין יו"ד ק"ג ואו"ח ס"י תמ"ז) דלא אמרינן נטל"פ בחמץ בפסח כיון דבעי ביטול וחמץ בפסח אינו בטל, ואוסר אפילו במשהו. (חזינן שאינו תלוי בטעם וא"כ גם כשהטעם פגום אסור). וצ"ע לדברינו בהבנת הרמב"ן ותוס' דטעם אינו בטל אלא דכשאינו מורגש אין בו שום איסור א"כ בחמץ דפסח במקום שיש רק טעם כגון שבלע מקדרה שאינה בת יומה או אפילו מקדרה בת יומה ויש שישים כנגדה, יהיה הדבר מותר בפסח כיון שבפסח משהו אסר אבל טעם אינו אפילו משהו, וכל איסורו הוא מצד שמרגישים אותו אבל כשאין מרגישים אותו או שפוגם יהיה מותר דאין זה שייך לביטול. אולם בהל' פסח פשוט הדבר דכלי חמץ אוסרין בפליטתן בפסח. ראה או"ח ס"י תמ"ז ס"ה דבשר יבש השרוי במים בכלי חמץ בפסח יש לאסור כיון שבולע מפליטת הכלים.

ואפשר לומר דאף לרמב"ן ותוס' דביטול טעם הינו שאין מרגישים טעמו, ודאי שאם יש טעם יש גם משהו ממשות, ובד"כ כשנתערב איסור בהיתר הממשות בטל ברוב והטעם בששים. ובפסח אין הממשות בטלה דחמץ אוסר אפילו במשהו אף שאין הטעם נרגש וכן נאמר בערלה וכלאים דבעי ר' דאף דאין טעם הממשות משהו שמביאה את הטעם אינה בטלה אלא במאתים. ומשערים בכל הכלי, כי איננו יודעים כמה ממשות יצאה.

ו

אופן הביטול באיסור הנותן טעם, נתבאר ברשב"א בתורת הבית בית ד' שער ראשון (כ:): ומדבריו ברור שממשות האיסור בין אם נפלה כמות שהיא ובין אם יצאה מקדירה שבלעה איסור, ממשות האיסור בטלה ברוב כמו בכל התורה. ומה שנתחדש בנותן טעם הוא שכשמרגישים טעם יש בזה איסור אבל הממשות

שגורמת להרגשת הטעם בטלה כמו יבש ביבש ומין במינו דאין לחלק בזה, וזהו החילוק שאמרנו לעיל בדעת הרמב"ן ותוס' בין ממשות האיסור לטעמו. ובנטל"פ כיון שהטעם פגום אין בטעם זה שום איסור. ובששים, או שבטל טעם זה כראב"ד או שאין בו איסור כיון שאינו מורגש כרמב"ן ותוס' (כדלעיל אות ה').

והר"ן גבי נטל"פ פליג על דברי הרשב"א, ובאר שמנבלה לומדים שכל שאינו נהנה מן האיסור מותר וע"כ אם האיסור פוגם בטעם במדה כזו שגם תוספת הנפח של האיסור אינה משתלמת מותר. וכתב שסברת הרשב"א שבכל מקום שיש רב היתר מותר אינה נוחה לו.

וצ"ע מדוע הרי כיון שיש רב, מתבטל גוף האיסור ומה אכפת לי שנהנה ממנו הרי גם ביבש ביבש חד בתרי שמוותר לאכול שלושתן הרי נהנה שאוכל יותר ומה קשה לר"ן. ואפשר דס"ל דכשיש טעם א"א להפריד בין הטעם לבין הממשות שממנה בא הטעם דהכל חד וע"כ אין הממשות מתבטלת בכה"ג ברוב, וא"כ כל האיסור מונח כאן ואינו מתבטל, וכשיש ששים הכל בטל אבל כשאין ששים רק נטל"פ איך נתיר את גוף האיסור הנמצא שם, וע"ז חידש דכל שאינו נהנה כלל מן האיסור רק מפסיד ממנו לא אסרה תורה כלל.

ונראה דתליא בדעת הר"ן דממשות איסור לא בטיל בנותן טעם ואינו מדין נותן טעם אלא דאינו בטיל דיש לפרש דברי הר"ן בב' אופנים:

א. דכשיש טעם זה סימן שיש חשיבות לממשות ולכך אינה בטלה, ולפי זה גם נותן טעם לפגם אסור, אלא דכתב הר"ן דלמדנו מנבילה דאם אין שום הנאה מהאיסור הדבר מותר ולא מדין ביטול אלא דאינו בכלל האיסור. ומובן דאינו יכול לומר כמש"כ לעיל לבאר דעת הרשב"א דהממשות בטל רק יש איסור על הטעם, וטעם לפגם אינו טעם. דלר"ן כשיש טעם גם הממשות אינו בטל.

ב. ממשות שנותן טעם לשבח הוא חשוב מצד עצמו, וא"כ בנותן טעם לפגם צריך ליבטל וקשה מדוע הר"ן מצריך שלא יהנה מריבוי הכמות, וע"כ יש לבאר דעת הר"ן כמו הביאור הראשון שכתבנו.

עוד נראה דבזה תלוי מח' פוסקים גבי נטל"פ בפסח דלרשב"א דטעם לפגם תלה בביטול הממשות הרי בפסח לא בטלה הממשות ואסור, אולם להר"ן בנטל"פ אינו תלוי בביטול אלא שנטל"פ שגם אינו מועיל בתוספת כמות אין בזה איסור וזה מועיל גם בפסח. עיין בב"י אור"ח סי' תמ"ז ס"י דהרשב"א ס"ל דבפסח ל"א נטל"פ והרא"ש שחלק עליו כתב "דנהי דהחמירה בהם תורה וכו'... אבל כשהוא פגום פקע איסורו כדילפינן מנבילה".

ז

ברא"ש פ' גיה"נ אות ל"ז כתב דיבש ביבש חד בתרי בטיל ואפשר לאכלם כאחד, הינו שאדם אחד יאכלם בבת אחת. אבל הרשב"א (תוהק"צ ב"ד ש"א יב:) כתב

שמותר לאכלם אחת אחת אבל לא בבת אחת וביו"ד סי' ק"ט בדרכי משה אות ב' הביא דטוב לאכלם ב' בנ"א.

ונראה דגם זה תלוי במח' דלעיל אות א' דהרא"ש דס"ל שיש דין היתר בביטול הרי דין כל החתיכות להיתר וע"כ מותר לאכלם כולם כאחת. אולם החולקים על הרא"ש ואמרו דביטול הינו ביטול הממשות כבר נתבאר (באות א') דאירי רק בנימות, אבל במקום שהאיסור קיים ל"ל שיבטל לגמרי. ולפי שיטות אלו צ"ל שיש אופן ביטול אחר דאמרינן גבי חד בתרי ובאופן זה אין האיסור נעלם בהיתר, רק שאומרים כל דפריש מרובא פריש כיון שהרוב היתר, וא"כ האיסור נמצא כאן אלא דסמכינן שלא מה שלקחנו זה האיסור. ולשיטה זו מובן שאין לאכלם אדם אחד בבת אחת שאז אין על מי לסמוך.

והנה הטור פסק בסי' ק"ט כרא"ש ובס' צ"ט סוף ס"ו פסק דלא אמרינן קק"ב וקאי בשיטת הרא"ש, והמחבר בסי' ק"ט ס"א פסק כרשב"א דיאכלם אחד אחד. וכן הרמ"א שם ובסי' צ"ט ס"ו לא כתב המחבר דלא אמרינן קק"ב כרא"ש וניחא לדברינו דיסביר בזה כראב"ד או כרמב"ן ולא חש לפרשו שם. אולם הרמ"א שם הביא דין זה דלא אמרינן קק"ב בין מין במינו בין בשאינו מינו בין ביבש בין בלח וזהו כרא"ש וא"כ לדברינו קשה מהא דפסק דלא יאכלם כאחד, ושמא כוונתו להחמיר בזה ובזה ולא הכריע כחד.

ונראה להביא ראייה שחד בתרי בטיל הינו מדין כל דפריש מתוס' זבחים ע"ג: ד"ה "אלא אמר רבא" שכתב בה"א שדבר חשוב בקבוע הוי דאורייתא ודחה משום שהוכיח שכל דבר גם חשוב בטל מדאורייתא והוסיף דתערובת אין קבוע כיון שאין האיסור ניכר במקומו. והוספה זו אינה צריכה דהרי כיון שנתבאר שכל דבר בטל מדאורייתא ברוב, א"כ לא שייך קבוע כיוון שבטלים ורק אחר שמדרבנן אמרו שדבר חשוב אינו בטל אמרינן ביה קבוע. ומהא דתוס' הוסיפו לומר דכאן אין קבוע נראה דס"ל לתוס' דאם יש קבוע א"א לומר שהדבר בטל, וטעם הדבר יתבאר דכיוון שכל דין הביטול דיבש ביבש חד בתרי הוא מדין כל דפריש מרובא פריש, א"נ שיש כאן קבוע א"א לומר כל דפריש, וע"כ צריך תוס' לומר שאין כאן קבוע כיון שהאיסור אינו ניכר במקומו.